

Voorwoord

Na de dood van mijn moeder, Kitty van Oort-Sijmons, in 1986, kreeg ik van mijn vader de brieven te lezen die ze elkaar hadden geschreven vanaf het prille begin van hun relatie in 1939, tot halverwege de jaren vijftig, in frequente, soms lange periodes van scheiding.

Ook was er een stapel van honderden ongeordende dagboekvellen, grotendeels in vrijwel onleesbaar handschrift volgekrabbeld, deels getypt.

Uit de brieven komt een beeld naar voren van de verliefde jongeman in zijn conservatoriumtijd, van een carrière als jong violist in drie achtereenvolgende orkesten, van het ontstaan van Dulieus geesteskind Paulus de Boskabouter, en van zijn pogingen om een carrière op te bouwen los van de kabouter. Ook waren er verslagen van de reizen die hij in de jaren vijftig in zijn eentje ondernam.

In het dagboek wordt het beeld van de dynamische, enthousiaste verloofde, echtgenoot en vader, zoals dat uit de brieven naar voren komt, van een soms onthutsend contrapunt voorzien. Geholpen door een aanzienlijk literair talent en analytisch vermogen, schetst Dulieu daarin zijn eenzame, getroebleerde jeugd, zijn vlucht in de fantasie, de dilemma's rond zijn vele talenten, de enorme invloed van boeken op zijn handelen en gedachten, de strijd die voorafging aan het succes van Paulus, waarmee hij beroemd is geworden, en bovenal het voortdurend worstelen met zichzelf.

Dulieu was een man van geheimen, remmingen, innerlijke conflicten en obsessies. Soms zocht hij daarvoor een uitlaatklep in fictie. Soms duikt er in verhulde vorm iets van op in zijn Paulusverhalen. Maar zonder het dagboek was het onmogelijk geweest inzicht te krijgen in de mens achter de boskabouter.

Bij de overweldigende hoeveelheid autobiografisch materiaal – brieven en dagboeken beslaan samen zo'n duizend vellen – vallen de 'zwarte gaten' in Dulieus levensverhaal des te meer op. In episodes van nederlaag – een proefspel voor een orkestplaats verprutst (iets waarover hij zich schaamde), een onderneming mislukt, seksuele problemen, kapotte relaties, depressie – valt het dagboek plotseling stil. Soms wordt er een draai aan de werkelijkheid gegeven die niet met de feiten klopt. Soms zijn er, naar uit de context blijkt, vellen vernietigd. Dan was soms langdurig onderzoek nodig om zo goed mogelijk te achterhalen wat verhuld, verdraaid, verzwegen was.

Behalve dagboekvellen en brieven zijn er twee onuitgegeven manuscripten van romans bewaard gebleven: *Verspeelde muziek* en *Maledictus*. Ook die vormen belangrijke, want autobiografisch getinte bronnen voor deze biografie.

Dulieus geschreven nalatenschap vormt de basis voor dit boek.

Om zijn leven te reconstrueren waren er daarnaast talrijke aanvullende bronnen nodig, die zijn versie van de werkelijkheid aanvulden en soms tegenspraken.

Daarvoor putte ik uit de familiechronieken van mijn vaders halfbroers Joop en Henk van Oort; uit de herinneringen van zijn nichten Wieb Kooyman en Jet Schakel, uit de kroniek van zijn tante Neelie Braakensiek; uit het dagboek van zijn vrouw Kitty, dat slechts bestaat uit twee dunne schriftjes, maar dat een schat aan informatie bevat; uit gesprekken met mijn vader, uit de herinneringen van collega's en vrienden, en uit de talrijke interviews die hij heeft gegeven.

Ook maakte ik gebruik van de relevante archieven, zoals onder meer het Amsterdams Gemeente Archief en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

Een rijke bron vormde ten slotte het werk dat Maarten de Meulder verrichtte met de heruitgaven van de latere stripseries, en zijn *Bouterbode*, waarin hij veel nooit eerder gepubliceerd materiaal heeft ontsloten.

In dit boek zal ik mij concentreren op Dulieus ontwikkeling als kunstenaar, op de oorsprong van Paulus en zijn kornuiten, en de betekenis die ze voor Dulieu hebben gehad. Ik zal alleen dan aan het oeuvre refereren als het biografisch van belang is. Dit boek is dan ook uitdrukkelijk geen cultuurhistorische verhandeling over het Paulusoeuvre. Zo'n aparte werkbiografie laat nog op zich wachten en het is te hopen dat een van de Pauluskenners, van wie er gelukkig enkelen in Nederland rondlopen, die taak in de toekomst op zich zal nemen.

Ik heb ervoor gekozen om het levensverhaal van Jean Dulieu in te delen in vier episodes. Deel I loopt vanaf zijn geboorte in 1921 tot aan zijn achttiende jaar. Deel II behandelt zijn muzikale carrière en het ontstaan van Paulus en zijn vrienden. Hierin zal ik hem aanduiden met zijn jongensnaam 'Jan'. In deel III, dat de jaren bestrijkt waarin Paulus en zijn schepper hun openbare leven begonnen, noem ik hem 'Jean Dulieu', evenals in deel IV, dat loopt van 1953 tot aan zijn dood in 2006.

In dit boek heb ik een zo objectief en realistisch mogelijk beeld willen geven van het leven en de artistieke ontwikkeling van Jean Dulieu. Mijn eigen relatie met mijn vader heb ik bewust buiten beschouwing gelaten, tenzij die relevant was in verband met zijn levensloop.

Dat neemt niet weg dat ik als zijn oudste dochter ook persoonlijke redenen heb gehad om mij zo grondig in mijn vaders leven te verdiepen. Ik heb vanaf mijn jeugd altijd met raadselen geleefd, omdat hij bij uitstek een 'onkenbare ouder' was, met gedrag en reacties die vaak onvoorspelbaar en onverklaarbaar waren. Al vroeg was het mij duidelijk dat er geheimen in de familie moesten leven, en dat die een verwoestende werking hadden op Dulieus leven én op zijn gezin. Deze zoektocht heeft dan ook mede gediend om helderheid te krijgen in mijn eigen relatie met hem.

Het werk aan dit boek was een reis door een 'innerlijk landschap', waarin ik meer mijlpalen, afgronden en mijnenvelden, en meer raadsels en geheimen aantrof dan ik ooit had kunnen vermoeden. Met elk nieuw vergezicht, elk plotseling obstakel, elke valkuil op mijn weg moest ik het beeld dat ik van mijn vader had opnieuw bijstellen. Ik leerde iemand kennen die zich bij zijn leven ook voor zijn naasten niet kennen liet. Een mens die verscheurd werd tussen zijn vele talenten, en die moeite had zijn rol als kunstenaar te combineren met die van echtgenoot en vader. Maar ook een geniale kunstenaar, die de obsessies en conflicten die hij in het echte leven geen plaats kon geven, vorm wist te geven in zijn creaties.

Een dagboekvel uit 1942 – hij was toen eenentwintig – geeft een indruk van de strijd die Jan van Oort heeft moeten leveren om uit te groeien tot de kunstenaar Jean Dulieu:

Nu vele talenten voor mij zijn weggelegd betekent dat, dat ik geen enkele geheel bezitten kan. Steeds als ik erin slaag er één te grijpen storten de andere zich als een vloed over mij en dan moet ik zwelgen in hun zinnelijke gaven, ik kan geen weerstand bieden aan hun verleiding en ik

moet mij overgeven in de macht van hun helsche spelen. Zij vervolgen mij, zij nemen mij op ieder moment van den dag alsof ik een hoer ware in een kamp van dronken soldaten. Schoon is de kunst. Heerlijk moet het zijn zoveel gaven te bezitten. Ja, wel heerlijk moet het zijn, doch gruwelijk ook als de cholera, als de liefde. En als ik dan aan het einde zal staan en aan den rand de grote afgrond, zal ik dan niet achter mij, verspreid over mijn stoffige levensweg de brokken zien liggen van al die talenten, zo grootsch, zo uitverkoren, of zullen zij misschien achter mij staan als mijn heerschers en tyrannen en vol hoongelach hem in de afgrond storten die zich niet heeft kunnen verweren tegen hun overmacht en hun slaaf was, van elk om beurten, tot hij gek werd van kunst en talent?

Talenten die worden gezien als helse furiën; liefde die wordt vergeleken met cholera; de kunstenaar die zich een hoer voelt in een kamp van dronken soldaten; angst om gek te worden van kunst en talent...

Ik werd mijn vaders lezer, in de hoop in zijn geschriften te vinden wie hij was, wat hem bewoog, waarover hij nooit heeft kunnen of willen praten. En al was wat ik tegenkwam niet altijd even aangenaam of welkom, het heeft mijn begrip voor hem, en mijn bewondering voor de wondere wereld die hij heeft weten te scheppen uiteindelijk alleen maar vergroot.

Diegenen die hun geheugen willen opfrissen en lezers die nog niet thuis zijn in het Grote Bos, vinden op p. 383 een basisschema van de Paulus de Boskabouter-verhalen.

Proloog

Op een late herfstmiddag in 2000 loopt een gekromde oude man zijn hondje uit te laten op de Arnhemse hei, in storm en regen – het decor voor *Macbeth* of *Koning Lear*.

Het is de entourage waarin hij zou willen opgaan, getroffen door bliksem of een omvallende boom: ‘Beter een boom dan een bom,’ verklaarde hij meer dan eens. Maar al worden de bewoners van het Grote Bos in een van zijn late verhalen zonder pardon door ‘Boebomen’ opgehaapt, de bomen hebben het niet op hém voorzien. Dulieu begroet ze als oude vrienden bij elke wandeling. Hij kent ze allemaal persoonlijk; hij heeft ze stuk voor stuk getekend.

Geen trouwe dwaas vergezelt hem hier, zelfs wachten hem geen heksen om hem de toekomst te voorspellen. Wel rent daar in de vliegende storm een hond rond, wanhopig op zoek naar zijn baas. Het dier volgt Dulieu en zijn eigen hondje wild jankend naar de auto. Maar hij moet hem achterlaten. Wat moet hij met *twee* honden?

Terug van zijn wandeling, nog trillerig en aangeslagen, krijgt hij bezoek van een dochter. Is zij Regan? Goneril? Of toch Cordelia?

Hij doet zijn dochter zijn verhaal. Zij stelt voor de dierenambulance te bellen.

Hij denkt even na. ‘Dat is geen oplossing,’ zegt hij dan. ‘Als die baas dan terugkomt om zijn hond te zoeken, dan is die er niet meer.’

Voor dilemma’s bestaat geen goede uitweg.

I

Jan

Grootmoeder Braakensiek, moeder Mien, Cok en Jan, 1921.

De feeën rond zijn wieg

Jan van Oort wordt geboren op vrijdag 13 april 1921. Zijn moeder, Mien van Oort-Braakensiek, vindt dat een beangstigend voorteken.

Zijn vader, de concertzanger Hendrik Christiaan van Oort, lacht haar zorgen weg. Achtenveertig jaar oud, met uit zijn eerste huwelijk al twee zoons en een dochter, is hij zo ingenomen met zijn nakomertje dat hij onmiddellijk een serie kinderliedjes voor hem componeert, getiteld 'Het Wereldje van ons Kereltje', op teksten van zijn beste vriend, de dichter H.W. van der Mey, bekend om zijn strijdlieden in de Eerste Wereldoorlog.

Volgens de berichten had moeder Mien het na de geboorte van haar eersteling Cok, in 1917, het liefst bij één kind gelaten. Jan van Oort is zich er altijd pijnlijk van bewust geweest dat 'een mislukte abortus de oorzaak is van mijn bestaan'.

Het jonge gezin Van Oort woont ten tijde van Jans geboorte in bij Miens ouders, de bekende tekenaar Johan Braakensiek en zijn vrouw Pietertje Braakensiek-Kooyman, en in dat propvolle, gezellige huis op Overtoom 294 staat dan ook een hele stoet feeën om zijn wieg geschaard: moeder Mien, grootmoeder Braakensiek, Miens jongere zusters Griet en Neelie Braakensiek – en een vriendin des huizes, An Beets, Jans latere stiefmoeder, die als baker-in-ruste heel goed de helpende hand bij zijn geboorte kan hebben geboden.

Jan is in zijn eerste jaren dus omgeven door vrouwen. Hij troont op aller schoten, en wordt in aller armen gekoesterd. Maar wie van hen zijn goede feeën, en wie de boze? En wie van hen was Eucalypta?

Fee nummer een is natuurlijk moeder Mien: Wilhelmina Charlotte Elisabeth Anna Braakensiek (1889-1966), de oudste dochter van Pietertje en Johan.

Mien Braakensiek is als klein kind onbeheerst en wispelturig, en vertoont al jong een hang naar theatrale effecten. Zij en haar jongere zusjes Griet en Neelie genieten veel vrijheid in het bohémien-achtige gezin. Ze gaan prachtig gekleed, in kostuums die hun moeder, een begaafd couturière, kopieert naar de nieuwste Parijse mode. Er worden kosten noch moeite gespaard om ze alle drie de beste opleiding te geven.

Omdat ze een goed stel hersens heeft, gaat Mien naar de hbs. Ze is het enige meisje in haar klas en heeft, vroegrijp en rijkgevoeld, ten tijde van haar eindexamen al diverse affaires en minstens één abortus achter de rug. Haar losse levenswandel leidt echter niet tot een vroeg huwelijk, en de ouders zitten nogal met haar in hun maag. Wel blijkt ze een mooie stem te hebben en ze komt in 1911, op haar tweeëntwintigste, alsnog op het Amsterdamse conservatorium terecht, waar ze les krijgt van de beroemde lied- en oratoriumzanger Hendrik Christiaan van Oort (1873-1953).

Hendrik is dan achtendertig, getrouwd, vader van twee kinderen, en een derde op komst. Het vormt geen beletsel voor hun romance. Bovendien wordt de charmante zanger in huize Braakensiek met open armen verwelkomd.

Dat Mien in 1914 haar eindexamen haalt, is volgens boze tongen voornamelijk te danken aan de invloed van haar verrukte leraar. Haar ambitieuze moeder, Pietertje, vreest dat deze goede partij nu uit het blikveld van hun dochter zal verdwijnen en verzint een list. Ze roept de zanger bij zich en vertelt hem dat Mien zwanger van hem is.

Mien Braakensiek, 1915.

Van Oort gelooft het verhaal, of wil het geloven. Zijn huwelijk met de depressieve Lena van Oort-Hauer is niet gelukkig en hij grijpt de kans om een nieuw leven te beginnen met een zestien jaar jongere vrouw. De scheiding wordt uitgesproken in juni 1915. Hendrik en Mien trouwen op 1 september 1915.

Met die zwangerschap valt het intussen wel mee. Hun dochter Coenradina Petronella (Cok) van Oort wordt pas bijna twee jaar later geboren: op 3 mei 1917.

Het huwelijk van Jans ouders is aanvan-

kelijk zeker gelukkig te noemen. ‘Moeder adoreerde haar beroemde echtgenoot, en Vader was trots op zijn jong, mooi vrouwtje,’ tekent Jan later in zijn dagboek aan. Het paar geeft veelvuldig samen concerten in de provincie, en met succes, getuige de recensies in plaatselijke kranten, al is er enig commentaar op Miens lichaamstaal.

Reeds bij den aanvang der duetten van Henschel gevoelden wij dat er bij dit echtpaar sprake was van het geven eener kunstuiting die een samen opgaan, een samen geven, in zich borg.

Het sympathieke, warme geluid van Van Oort vermengde zich wondermooi met de heldergetinte sopraan van Mevr. van Oort. [...]

Jammer dat waar de heer Van Oort zich zoo eenvoudig beweegt en geeft, het iets gewrongene in de houding van Mevr. van Oort ons somwijlen het volkomen genieten lichtelijk belemmerde. (Betsie Bonthuis, Almelo, 1925)

Dulieu heeft zijn kinderen nooit over de zangcarrière van zijn moeder verteld. Pas toen ze er bij toeval over over hoorden van hun tante Cok, bevestigde hij dat ze het conservatorium had doorlopen en jarenlang ‘cantatrice’ was geweest.

In zijn dagboek valt er voor die zwijgzaamheid wel een verklaring te vinden:

Toen Vader moeder leerde kennen was ze jong, mooi en had een prachtige stem. Iedereen verwachtte dat ze een groot zangeres respectievelijk kunstenaar zou worden. Doch haar muzikale intelligentie bleek vrijwel nihil. Hierdoor daalde ze natuurlijk geweldig in Vaders achting.

Rond 1925 komt er dan ook een abrupt einde aan de gezamenlijke optredens van het echtpaar Van Oort. Volgens Jans zuster Cok was dat omdat hun moeder haar stem zou zijn kwijtgeraakt, waarna Hendrik voortaan met andere jonge, begaafdere zangeressen op tournee ging.

Het einde van hun muzikale samenwerking is voor Mien waarschijnlijk een hevige kwetsuur geweest, temeer daar Hendrik nadien ook thuis steeds minder aandacht aan haar besteedt. ‘Vader was door zijn zwijgzaamheid en somberheid een voortdurende steen des aanstoots, ook voor iemand met een minder sanguinisch temperament als moeder,’ schrijft Jan in later jaren over het huwelijk van zijn ouders.

Vader van Oort met Tia, moeder Mien en Jan, 1924.